

مبادی فقه شافعی

دکتر فرزاد پارسا

تهران

۱۳۹۶

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)

پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
۳	فصل اول: فقه، مفهوم و مباحث مرتبط
۳	۱-۱ تعریف فقه
۳	۱-۱-۱ فقه در لغت
۳	۱-۱-۲ فقه در اصطلاح
۴	۱-۱-۳ تعریف راجح و شرح قیود آن
۷	۱-۲ منابع فقه اسلامی
۸	۱-۳ موضوع و فایده علم فقه
۱۰	۱-۴ تفاوت فقه و قوانین موضوعه
۱۲	۱-۵ جایگاه فقه در میان علوم اسلامی
۱۳	۱-۶ شمول فقه و دسته‌بندی احکام فقهی
۱۳	۱-۶-۱ تقسیم بر اساس امکان تغییر احکام
۱۴	۱-۶-۲ تقسیم بر اساس ادله مسائل
۱۴	۱-۶-۳ تقسیم بر اساس حکمت مسائل
۱۴	۱-۶-۴ تقسیم بر اساس اخروی و دنیوی بودن
۱۶	۱-۷ ارتباط فقه با علوم دیگر
۱۶	۱-۷-۱ علم کلام
۱۷	۱-۷-۲ علم اصول فقه
۱۹	۱-۷-۳ علوم قرآنی
۱۹	۱-۷-۴ علوم حدیث
۲۰	۱-۷-۵ علم قواعد فقه
۲۰	۱-۸ پیدایش و تحول علم فقه
۲۲	۱-۹ مذاهب فقهی

صفحه	عنوان
۲۳	۱-۹-۱ مذهب حنفی
۲۴	۱-۹-۲ مذهب مالکی
۲۴	۱-۹-۳ مذهب شافعی
۲۵	۱-۹-۴ مذهب حنبلی
۲۶	۱-۹-۵ مذهب زیدی
۲۷	۱-۹-۶ مذهب جعفری
۲۸	۱-۹-۷ مذهب اباضی
۲۸	۱-۹-۸ مذهب ظاهری
۲۹	فصل دوم: عبادت
۲۹	۲-۱ تعریف عبادت
۳۰	۲-۲ ویژگی‌های عبادت در اسلام
۳۰	۲-۲-۱ توقیفی بودن
۳۰	۲-۲-۲ شمول
۳۲	۲-۲-۳ استمرار
۳۲	۲-۲-۴ سادگی و آسانی
۳۳	۲-۲-۵ تنوع
۳۳	۲-۳ شرایط قبول عبادات
۳۴	۲-۴ انواع عبادات
۳۵	۲-۵ اهداف انجام دادن عبادات
۳۵	۲-۵-۱ تربیت و تغذیه روح
۳۶	۲-۵-۲ محقق ساختن آزادی انسان
۳۶	۲-۵-۳ آزمودن مؤمن به منظور آماده ساختن او برای زندگی اخروی
۳۶	۲-۵-۴ اصلاح جامعه
۳۷	۲-۶ شعائر
۳۸	فصل سوم: عقد، تعریف و مباحث مرتبط
۳۸	۳-۱ عَقْد
۳۸	۳-۲ ارکان عقد
۳۹	۳-۲-۱ صیغه عقد
۳۹	۳-۲-۲ عاقدان
۴۰	۳-۲-۳ معقود علیه

۴۰	۳-۳ انواع عقود
۴۰	۳-۳-۱ انواع عقود به اعتبار استقلال شخص در انجام آنها
۴۰	۳-۳-۲ انواع عقود به اعتبار مالی بودن
۴۱	۳-۳-۳ انواع عقود به اعتبار نیاز به صیغه لفظی
۴۱	۳-۳-۴ انواع عقود به اعتبار محل ورود عقد
۴۱	۳-۳-۵ انواع عقود به اعتبار لازم بودن
۴۲	۳-۳-۶ انواع عقود به اعتبار مقصود موجود در آنها
۴۲	۳-۳-۷ انواع عقود به اعتبار نیاز به قبض
۴۲	۳-۳-۸ انواع عقود به اعتبار وجود عوض در آنها
۴۳	۳-۳-۹ انواع عقود به اعتبار نافذ بودن آنها
۴۳	۳-۳-۱۰ انواع عقود به اعتبار وجود زمان
۴۳	۳-۴ مشروط و معلق کردن عقود
۴۴	۳-۵ فسخ
۴۵	۳-۵-۱ اقاله
۴۵	۳-۵-۲ خیار
۴۶	۳-۵-۲-۱ انواع خیار از حیث نوع ضرر دفع شده به وسیله خیار
۴۶	۳-۵-۲-۲ انواع خیار از حیث تعیین مقدار
۴۶	۳-۵-۲-۳ انواع خیار از حیث توقف بر فوات یک چیز
۴۷	۳-۶ عیوب عقد
۴۷	۳-۶-۱ غلط
۴۷	۳-۶-۲ غبن
۴۸	۳-۶-۳ تغیر
۴۹	۳-۶-۴ اکراه و اجبار
۵۰	فصل چهارم: جرائم و مجازات‌ها
۵۰	۴-۱ جرم
۵۰	۴-۲ مجازات
۵۱	۴-۲-۱ حدود
۵۲	۴-۲-۲ تعزیرات
۵۴	فصل پنجم: اشخاص
۵۴	۵-۱ انواع اشخاص به اعتبار دین

۵۴	۵-۱-۱ مسلم
۵۵	۵-۱-۲ غیر مسلم
۵۷	۵-۲ انواع اشخاص به اعتبار آزادی در انجام تصرفات مالی
۵۷	۵-۲-۱ محجورین
۵۸	۵-۲-۲ افراد غیر محجور
۵۸	۵-۳ انواع اشخاص به اعتبار نوع شخصیت
۵۸	۵-۴ انواع اشخاص به اعتبار اصالت
۵۸	۵-۴-۱ اصیل
۵۹	۵-۴-۲ فرع یا غیر اصیل
۵۹	۵-۵ انواع اشخاص به اعتبار حریت
۵۹	۵-۵-۱ حُرّ
۵۹	۵-۵-۲ رقیق
۶۰	۵-۶ انواع اشخاص به اعتبار داشتن ولایت
۶۰	۵-۶-۱ ولی
۶۱	۵-۶-۲ مَوْلَى علیه
۶۱	۵-۷ انواع اشخاص به اعتبار تکلیف
۶۱	۵-۷-۱ مکلف
۶۱	۵-۷-۲ غیر مکلف
۶۱	۵-۸ انواع اشخاص به اعتبار قرابت و رابطه با پیامبر (ص)
۶۲	۵-۸-۱ امت پیامبر (ص)
۶۲	۵-۸-۲ امهات المؤمنین (رض)
۶۳	۵-۸-۳ آل، ذوی القربی، اهل بیت
۶۳	۵-۸-۴ صحابی
۶۵	۵-۸-۵ تابعی
۶۵	۵-۸-۶ تبع تابعی
۶۵	۵-۹ انواع اشخاص به اعتبار خویشاوندی با همدیگر
۶۵	۵-۹-۱ عصبه
۶۵	۵-۹-۲ ذوی الأرحام
۶۶	۵-۹-۳ اصول
۶۶	۵-۹-۴ فروع

۶۷	فصل ششم: حق، مال، مالکیت، انتفاع
۶۷	۶-۱ حق
۶۸	۶-۱-۱ مصدر و منبع حق
۶۹	۶-۱-۲ ارکان حق
۶۹	۶-۲ انواع حق
۶۹	۶-۲-۱ تقسیم‌بندی اول
۶۹	۶-۲-۱-۱ به اعتبار لازم و غیر لازم بودن
۷۰	۶-۲-۱-۲ به اعتبار عام و خاص بودن نفع آن
۷۱	۶-۲-۱-۳ به اعتبار قابل اسقاط بودن
۷۲	۶-۲-۱-۴ انواع حق به اعتبار مشخص بودن مقدار آن
۷۳	۶-۲-۱-۵ انواع حقوق به اعتبار حال تکلیف از حیث وجود عذر
۷۳	۶-۲-۱-۶ انواع حقوق به اعتبار انتقال آن به ورثه
۷۴	۶-۲-۱-۷ انواع حقوق به اعتبار مالی بودن
۷۴	۶-۲-۱-۸ حق دیانتی و قضایی
۷۴	۶-۲-۱-۹ انواع حقوق از حیث استیفا
۷۵	۶-۲-۲ تقسیم‌بندی دوم
۷۵	۶-۲-۲-۱ انواع حق به اعتبار صاحب حق
۷۵	۶-۲-۲-۲ انواع حق به اعتبار محل حق
۷۶	۶-۲-۲-۳ انواع حق به اعتبار مؤید قضایی
۷۶	۶-۳ مال
۷۶	۶-۳-۱ مصادیق مال
۷۷	۶-۳-۲ انواع مال
۷۷	۶-۳-۲-۱ با توجه به متقوم بودن
۷۸	۶-۳-۲-۲ با توجه به منلی یا قیمی بودن
۷۸	۶-۳-۲-۳ با توجه به تعلق حق غیر به آن
۷۹	۶-۳-۲-۴ با توجه به امکان جابه‌جایی
۷۹	۶-۳-۲-۵ با توجه به نقد بودن
۷۹	۶-۳-۲-۶ با توجه به وجوب پرداخت زکات آن‌ها
۸۰	۶-۳-۳ حرمت مال افراد
۸۰	۶-۳-۴ کسب مال
۸۱	۶-۴ ملک

۸۱	۶-۴-۱ حرمت ملک و مالکیت در اسلام
۸۲	۶-۴-۲ انواع مالکیت
۸۳	۶-۴-۲-۱ انواع مالکیت به اعتبار حقیقت آن
۸۳	۶-۴-۲-۲ انواع مالکیت به اعتبار شخص استفاده کننده
۸۳	۶-۴-۲-۳ انواع مالکیت به اعتبار سبب آن
۸۴	۶-۴-۲-۴ انواع مالکیت به اعتبار احتمال ساقط شدن آن
۸۴	۶-۴-۳ اسباب ایجاد مالکیت
۸۴	۶-۴-۴ قیود وارده بر مالکیت
۸۵	۶-۵ انتفاع
۸۶	۶-۵-۱ حق انتفاع و مالکیت منفعت
۸۷	۶-۵-۲ صورت های انتفاع
۸۷	۶-۵-۲-۱ استعمال
۸۸	۶-۵-۲-۲ استغلال
۸۸	۶-۵-۲-۳ استهلاك
۸۹	فصل هفتم: دعوا، قضا، ادله اثبات دعوا
۸۹	۷-۱ دعوا
۹۰	۷-۲ قضا
۹۱	۷-۲-۱ حکم قضا
۹۲	۷-۲-۲ ارکان قضا
۹۳	۷-۳ راه های اثبات دعوا
۹۳	۷-۳-۱ اقرار
۹۳	۷-۳-۲ شهادت
۹۴	۷-۳-۳ یک شاهد و قسم مدعی
۹۴	۷-۳-۴ یمین یا قسم
۹۵	۷-۳-۵ علم قاضی
۹۶	۷-۳-۶ نامه یک قاضی به قاضی دیگر
۹۷	۷-۳-۷ نظر قائف
۹۷	۷-۳-۸ قرعه
۹۷	۷-۳-۹ نظر متخصصان
۹۸	۷-۳-۱۰ قسامه

۹۹	فصل هشتم: وقت و مکان
۹۹	۸-۱ وقت
۹۹	۸-۱-۱ برترین اوقات
۱۰۰	۸-۱-۲ مرور زمان
۱۰۱	۸-۱-۳ انواع زمان‌ها در فقه
۱۰۱	۸-۱-۳-۱ زمان‌های کمتر از «روز»
۱۰۲	۸-۱-۳-۲ روز و شب
۱۱۱	۸-۱-۳-۳ کمتر از یک هفته
۱۱۲	۸-۱-۳-۴ هفته
۱۱۳	۸-۱-۳-۵ دهه
۱۱۴	۸-۱-۳-۶ ماه
۱۱۷	۸-۱-۳-۷ ماه‌ها
۱۱۸	۸-۲ مکان
۱۱۸	۸-۲-۱ دایره مکانی و سرزمینی فقه
۱۱۹	۸-۲-۲ انواع مکان
۱۱۹	۸-۲-۲-۱ سرزمین
۱۲۱	۸-۲-۲-۲ مکان‌های عبادی اسلامی یا مکان‌های عبادی مسلمانان
۱۲۷	۸-۲-۲-۳ مکان‌های عبادی غیر مسلمانان
۱۲۸	۸-۲-۲-۴ بیت‌المال
۱۳۰	منابع و مآخذ

پیشگفتار

لازمهٔ درك صحيح مباحث علم فقه آن است كه ابتدا اين مباحث به صورت اجمالی و به زبانی ساده ارائه شوند تا ذهن داوطلبان فراگیری این دانش، آماده پذیرش مباحث تخصصی و تفصیلی گردد. در نظام دانشگاهی و در رشته‌های مختلف فقهی از جمله رشتهٔ فقه شافعی، غالباً درسی دو واحدی به نام مبادی فقه تدریس می‌شود. هدف از این درس كه معمولاً در نیم‌سال اول یا دوم دورهٔ کارشناسی ارائه می‌شود، آماده‌سازی ذهن دانشجویان برای ورود به مباحث مفصل و گاه دشوار فقهی است.

از آنجا كه تاكنون كتابی مناسب و در خور - به ویژه به زبان فارسی - برای این درس وجود نداشته است، استادان این درس، مباحث خود را در قالب جزوه‌های درسی با تغییر اساسی در ساختار و محتوا، ارائه کرده‌اند. البته كتاب با وجود جنبه‌های مثبتی كه دارد، تا حدی با روش مرسوم تألیف كتب مبادی فقه متفاوت است. شیوهٔ معمول در نگارش این كتاب‌ها اغلب به این شكل است كه پس از طرح مباحث کلی و مقدماتی، اصطلاحات مهم فقهی به طور موجز و به شیوهٔ الفبایی یا دائرةالمعارفی و یا برحسب ترتیب ابواب فقهی توضیح داده می‌شوند. كتاب حاضر كه به لحاظ محتوا و شیوهٔ طرح و بیان مباحث به كتاب‌های مدخل فقه یا درآمدي بر دانش فقه بیشتر شبیه است، با نظر و اصرار مؤلف محترم با عنوان مبادی فقه شافعی تدوین شده است. نگارش و انتشار كتاب با این روش و عنوان، توضیحات زیر را از سوی ناشر ایجاب می‌کند:

۱. بعضی از مباحث كتاب با وجود مفید بودن، در ذیل عنوان مصطلح مبادی فقه نمی‌گنجد، از جمله: بیان ویژگی‌های امور عبادی مثل توقیفی بودن، شمول،

استمرار، سادگی و آسانی؛ اهداف عبادات مانند تربیت و تغذیه روح، محقق ساختن آزادی انسان، آزمودن مؤمن جهت آماده‌سازی او برای زندگی اخروی، اصلاح جامعه؛ مباحث مربوط به وقت و زمان، انواع زمان، برترین اوقات، فضایل ایام، مکان و انواع آن، مکان‌های عبادت مسلمانان و غیر مسلمانان.

۲. برخی از اصطلاحات مهم فقهی به ویژه در مباحث احوال شخصیه مانند نکاح و انواع آن، مهر، طلاق، خلع، ظهار، ایلاء، عده، نفقه، ارث، وصیت، وصایت، وقف، کمتر مورد توجه قرار گرفته است. در مقابل موضوعاتی آورده شده‌اند که به لحاظ اهمیت به درجه موضوعات فوق - به ویژه با توجه به هدف درس و توان علمی دانشجویان سال اول - نمی‌رسند؛ مانند انواع عقود، محل ورود عقد، مقصود موجود در آن‌ها، وجود زمان؛ انواع خیارات، نوع ضرر دفع شده، توقف بر فوات، تعیین مقدار؛ عیوب عقد مثل اشتباه، غبن، تغیر؛ مصدر و منبع حق؛ انواع حق مثل حق مخفف، حق تام، محل حق، مؤید قضایی، صورت‌های انتفاع استعمال، استغلال، استهلاك.

۳. شیوه باب‌بندی موضوعات کتاب با شیوه مرسوم تدوین کتب مبادی فقه، تفاوت اساسی دارد.

گروه اهل سنت